

Historische
kring
Bemmel

tweede jaargang no 1
Januari 1992

122
1754

Historische Kring Bemmeler

Uitgave ten behoeve van de leden, jaargang 2 no 1.

INHOUDSOPGAVE:

Een woord van de voorzitter	1
Even voorstellen (1)	2
Even voorstellen (2)	3
Nieuws van de sectie geschiedenis	5
Een kranteknipstel	6
Uut de ouwe deus	7
Resultaten van de enquête	8
Boerderijen in Bemmeler	10
Schuur op de Plak	14
De tabaksteelt in Bemmeler	16
De Nederlands Hervormde Kerk te Bemmeler	20
Geschiedschrijving door een lid	21
Nieuws rond de kloosterkapel	21
Cursussen voor amateur-historici	22
De kring heeft een eigen logo!	24
Archeologisch park Xanten	25
Colofon	28

Het voornemen bestaat met ingang van 1992 ons kringblad drie keer per jaar te laten verschijnen.

EEN WOORD VAN DE VOORZITTER.

Beste kringvrienden,

Het is ons een genoegen u het tweede exemplaar van ons kringblad aan te bieden. Ik hoop dat u in ons programma voor de komende tijd iets zult vinden wat de moeite waard zal zijn om ook aan deel te nemen.

Wij hebben als kring een goed jaar achter de rug, ook al was het jammer dat onze secretaris Liesbeth Trimbos, het secretariaat niet meer kon combineren met haar drukke werkzaamheden. Nogmaals wil ik haar namens de kring dankzeggen voor al het werk dat ze gedaan heeft. Gelukkig hebben we in Leen Reinink een goede opvolger gevonden; we zijn ervan overtuigd dat we met hem prettig zullen samenwerken.

Ons komend programma ziet er weer veelbelovend uit. Na de thema-avond van eind november gaan we verder met een thema-avond waarop een deskundige ons wegwijs zal maken met stenen en keien en vervolgens met een avond over monumenten. Ook de straat- en perceelsnamen en de tweede wereldoorlog komen aan bod. Zoals u ziet werkt de kring voor iedereen die met een van de onderwerpen mee wil doen.

De locatie die we hebben om deze thema-avonden te verzorgen is uitstekend. Toch is het nog steeds ons streven om een eigen locatie te krijgen. In dat verband zijn we bezig actie te ondernemen om dit te verwezenlijken. Een eerste gesprek met de gemeente hierover heeft inmiddels plaatsgevonden. Mocht u een goed idee of misschien een locatie weten, neem dan direct contact op met het bestuur.

Beste kringvrienden, laten we het kringvuur brandende houden, en op die manier het streven van de kring "het eigene behouden, studie hiervan te maken, en kennis hiervan opge-

daan te verspreiden (in ons dorp). Met de spreuk van de grote bouwer Cuypers zou ik dan ook willen eindigen:

Studeert op het oude
Opdat gij 't onthoude
En krachten moogt winnen
Om 't nieuwe te beginnen!

E. Arns, voorzitter.

EVEN VOORSTELLEN (1).

Voor een kersverse secretaris van het kringbestuur is het gepast dat hij zich via het kringblad voorstelt aan de leden van de vereniging.

De ledenlijst vermeldt over mij de volgende bijzonderheden: geslacht: mnl., geboortejaar: 1933, adres: Sportlaan 2 in Bemm. Belangrijke gegevens, maar voor een eerste kennismaking toch wat aan de magere kant. Ik voeg daar dus nog maar wat aan toe.

Ik ben niet uit deze streek afkomstig. Mijn geboorteplaats is Haarlem. In die plaats heb ik mijn jeugd doorgebracht. Inmiddels getrouwd, hebben wij met ons gezin 15 jaar in Rotterdam en 7 jaar in Zwijndrecht gewoond. Ik heb in die plaatsen bij de politie gewerkt. In 1979 kwamen wij vanwege een nieuwe baan in Nijmegen naar Bemm, een plaats die wij helemaal niet kenden. Nu, na 12 jaar in Bemm, kan ik zeggen dat wij van de keuze die wij toen hebben gemaakt nooit spijt hebben gehad. Wij voelen ons hier helemaal thuis.

Sedert vorig jaar ben ik VUT'er.

In '89 ben ik lid geworden van de toen net opgerichte Historische Kring Bemm. Geschiedenis in het algemeen heeft

mijn belangstelling, dus ook het verleden van de eigen woon-omgeving.

Je woonplaats met alles wat daar te zien en te beleven is aan mensen, gebouwen, begroeiing, wegen, namen etc. etc. gaan zoveel meer voor je leven wanneer je weet hebt van hoe het vroeger was, en welke de ontwikkelingen waren die Bommel-met-alles-erop-en-eraan hebben gemaakt tot wat het nu is: de plek waar je woont en leeft.

Deze belangstelling en het feit dat ik als VUT'er over meer vrije tijd beschik brachten mij ertoe mij te melden als kandidaat voor de functie van secretaris toen daarvoor een oproep werd gedaan. Zo is het dus gekomen. Het lijkt mij boeiend om op deze manier mijn steentje bij te dragen en deel te nemen aan wat onze kring zich ten doel heeft gesteld: het maken van een ontdekkingsreis door het verleden.

Leen Reinink, secretaris.

EVEN VOORSTELLEN (2).

Alweer bijna een jaartje mag ik deel uit maken van het bestuur van de kring. Hoog tijd derhalve voor een "even voorstellen".

Ik ben niet in Bommel geboren en woon er pas sinds 1989. Velen van u zullen mij dan ook niet of nauwelijks kennen. De kring heb ik al direct na mijn aankomst weten te vinden en dat heeft alles te maken met een waarschijnlijk aangeboren belangstelling voor ons verleden. Als kind had ik vooral veel belangstelling voor kastelen en oude boerderijen. Daar droomde ik van.

Mijn geboorteplaats, Itteren (bij Maastricht), ligt langs de Maas en mijn geboortehuis ligt pal tegen deze rivier aan. Bijna elke winter staat het water er in de achtertuin. Dat ik na enige om-

zwervingen - een studie in Tilburg en een werkkring in Den Haag - in een plaats langs een grote rivier terecht ben gekomen is geen toeval. Dat die plaats Bemmelen heet is dat wel. Inmiddels voelen we ons hier erg thuis. We zullen er waarschijnlijk wel blijven hangen, zeker nu we sinds kort eigenaar zijn geworden, bij toeval, van een oud boerderijtje in de Pas.

Bemmelen en omgeving zijn uit historisch oogpunt zeer interessant. Dat geldt trouwens voor het gehele rivierengebied. Al vroeg hebben de mensen de vruchtbare riviergrond uitgebaat en dat is op veel plaatsen met het blote oog waar te nemen. Ook om die reden wil ik er blijven. Onder de grond zitten van het verleden nog veel meer sporen. Ik zou graag op zoek gaan naar die sporen, maar helaas ontbreekt daarvoor meestal de tijd. Voor het minder tijdrovende werk is er wel ruimte. Het boerderij-onderzoek levert in korte tijd zeer veel interessants op. Daar doe ik dan ook graag aan mee.

Ik weet dat ik nooit echt van Bemmelen zal worden, evenals ik weet dat ik altijd van IJsseltoren zal blijven. Zo gaat het nu eenmaal als je van een dorp komt. De geboortegrond is onvervangbaar.

De Waal is mooi, maar de Maas heeft toch weer iets extra. Hoe dit ook zij, het gaat hier om diepe gevoelens. Aan de oppervlakte zit de woonplaats Bemmelen, een fijne plaats, waar we zuinig en trots op moeten zijn. Via de kring probeer ik daar iets van hoog te houden.

Louis Dolmans, bestuurslid.

NIEUWS VAN DE SECTIE GESCHIEDENIS.

Er lopen bij de sectie twee onderzoeken. Over het boerderij-onderzoek kunt u lezen elders in dit blad. Het andere betreft de steenfabrieken. Dit laatste onderzoek heeft enige maanden stilgelegen. Het zal binnenkort weer worden opgepakt.

Tijdens de bijeenkomst van de sectie in oktober 1991 hebben we enkele mogelijke nieuwe projecten aangesneden.

Het eerste betreft de oorlogsjaren en de ervaringen van de mensen uit Bemmelen in die periode. Volgens de enquête van onze laatste jaarvergadering bestaat voor dit thema grote belangstelling. Wilma Kersten heeft er al heel wat over verzameld, zodat we in feite van drie lopende onderzoeken kunnen spreken. Helaas moet Wilma tot nu vrijwel in haar eentje op pad. Zij zou het zeer op prijs stellen als er een groepje onderzoekers rond haar onderwerp kon worden geformeerd.

Overigens meldde zij dat het verzamelen van informatie alles-behalve eenvoudig is: veel mensen praten liever niet over die moeilijke oorlogsjaren en als ze er al over beginnen zijn de gesprekken niet eenvoudig. Gaarne steun dus voor Wilma. Wie meldt zich? Ook bijdragen in andere vorm dan actief meedoen zijn welkom.

Een meer eenvoudig onderzoek betreft de herkomst van plaats en perceelsnamen. Eenvoudig, omdat je het zo simpel kunt houden als je zelf wilt. Bovendien aantrekkelijk, omdat er snel leuke resultaten te boeken zijn. We zouden kunnen beginnen met een aantal bekende namen als de Breedler, de Vergert, de Teselaar. Een aantal van u kent de herkomst van deze namen, maar zeker niet iedereen. En bovendien, als we de namen kennen, weten we er dan alles van, of valt er nog iets nieuws te ontdekken. Wij stellen voor elke keer in ons blad over enkele namen te rapporteren. Als u er een voor uw rekening wilt nemen, meld dat dan even bij Eef Arns, die het onderzoek coördineert.

L.D.

Eeuwfeest zusterklooster

14 sept 1964

„Honderdjarigen” Bemmeler in de bloemetjes gezet

BEMMEL — Op feestelijke wijze heeft Bommel zaterdag en zondag het eeuwfeest van de zusters Franciscanessen herdacht. Werd zaterdag dit honderdjarig bestaan in intieme kring op het klooster herdacht, zondag vierde de hele Bommelse gemeenschap rond haar zusters feest. De dag werd ingezet met de viering van een Plechtige Hoogmis. 's middags had er in de "Kleuterhof" een druk bezochte receptie plaats en 's avonds werden de zusters op een feestavond getraakteerd in „Het Wapen van Bommel", tijdens welke het feestgeschenk - onder couvert - werd aangeboden. Door buurtbewoners was de voorgevel van het klooster fraai versierd, terwijl het feestcomité een waardige straatversiering van het klooster naar de kerk had aangebracht.

"UUT DE O'JWE DEUS".

Dezer dagen schuumde ik wer ins ien mien ouwe deus. D'r was zoveul mois bij, da'k mar zat te lèzen en zowat was ver-gèten wa'k moes opzuuken.

't Ging mien um deze foto. Hier stee 't klooster d'r nog mooi bij. Da was ien september 1964, toen de zusters 100 jaor in Bemmèl waren. Heel 't durp was uutgelopen. De burgemeester, de dominee, de pastoor natuurlijk en ok de brudjes. Je wit wel, die kleine meisjes ien hun communiekleedje. Zo ging da, ien die tied.

De muziek was d'r ok. U.D.I. en E.S.K.A. Die hadden toen nog gewôn 'n witte boks en bloes aon, mit 'n blauwe trui d'r overhin. En 'n pet, anders leek 't nog niks.

Mit E.S.K.A. is 't sinds die tied goed gegaon, da ku'j zien aon de uniformen die ze nou hebben.

't Klooster is d'r slechter aon toe. De zusters zien allang verhuusd en de kamerbewoners zien ok al wer vertrokken. Gin ruut of deur is mer heel. Treurig zo as 't d'r bij stee. Gelukkig hebben we nog op tied wa foto's gemakt.

En straks, as alles is afgebroken, hebben we toch nog 'n aondenken aon 't klooster van de zusters die meer as 100 jaor ien Bemmèl gewônd hebben.

M.J.

**BELANGSTELLING
VOOR OORSPRONG
VAN STRAAT- EN
PERCEELSNAMEN?**

BEL: 61772.

RESULTATEN VAN DE ENQUÊTE, GEHOUDEN ONDER DE LEDEN VAN DE KRING.

Omdat het bestuur vanzelfsprekend is geïnteresseerd in de opvattingen en wensen van onze kring-leden over georganiseerde en in de toekomst te organiseren activiteiten, is medio '91 een enquête onder de leden gehouden. Er werden vragen gesteld als:

- welke thema-avonden hebt u bezocht?
- hoe waardeert u die avonden?
- wat vindt u van het eerste nummer van ons kring-blad (uitgebracht in januari '91)?

Ook was er gelegenheid voor het doen van suggesties in het algemeen.

Helaas was de respons aan de povere kant: van de ruim 100 uitgezette vragenlijsten werden er 26 ingeleverd en dat is eigenlijk te weinig om van een reactie met een breed draagvlak te kunnen spreken. Niettemin neemt het bestuur de reacties serieus, ook al vertolken die de opvattingen van niet meer dan ongeveer een vierde deel van onze leden.

Er is duidelijk waardering uitgesproken voor de verschillende thema-bijeenkomsten, die het bestuur heeft belegd: die over de Bemmelse uiterwaarden, De Plak, "Landschap en Taal" en De Pas. Als meest geschikte avond om iets te organiseren kwam de maandag naar voren. Daarbij kan natuurlijk de kanttekening worden geplaatst dat die keuze zeker niet algemeen was. Er zijn ook leden die zich juist tegen die avond uitspraken. Zulke uiteenlopende reacties op zo'n vraag zijn helaas onontkoombaar.

Interessant zijn vooral de reacties op de vraag naar bestaande voorkeur voor onderwerpen voor thema-avonden. Als eerste kwam uit de bus: "Bemmel in de tweede wereldoorlog", gevolgd door "monumenten in de gemeente" en "herkomst namen van straten en percelen".

Het eerste nummer van ons kringblad is goed ontvangen. Het merendeel van de respondenten had het gelezen. In grote meerderheid beoordeelde men het blad, zowel naar inhoud als uiterlijk, als "goed".

Zoals gezegd, het bestuur beschouwt deze uitspraken als belangrijke fingerwijzingen voor zijn verdere activiteiten. Thema-avonden over "monumenten in Bemmelen", "Bemmelen in de tweede wereldoorlog" en over "straat- en perceelsnamen" staan op het programma voor het lopende en voor het volgende seizoen.

L.R.

GEZOCHT:

Een enthousiast kringlid,
dat op elke dinsdag van
10-12 uur assistentie kan
verlenen op ons documentatiecentrum.

Belangstelling? Bel: 64349.

VERHUISBERICHT.

Gaat u verhuizen, geeft u dan ook een adreswijziging door aan ons secretariaat. Alleen op die manier blijft u verzekerd van informatie over de activiteiten van de kring.

Uiteraard kunt u ook normaal lid blijven van onze vereniging indien u mocht vertrekken uit Bemmelen. U krijgt dan de normale informatie via de post thuisbezorgd. Zo blijft u in ieder geval ook nog een beetje op de hoogte van en betrokken bij wat er in Bemmelen gebeurt.

BOERDERIJEN IN BEMMEL.

Onze boerderijen "stammen af" van paalwoningen. De oudste thans nog in Bemmél aanwezige boerderijen zijn halle-huizen, woningen voor mens en dier. Hun zacht glooiende daken vertonen nog veel gelijkenis met de oorspronkelijke tentvorm van de paalwoning. De wolfseinden onderstrepen dat. Deze en nog vele andere wetenswaardigheden waren te beluisteren op de eerste thema-avond van de sectie geschiedenis over het boerderij-onderzoek, 25 november jongstleden.

Ongeveer vijftig belangstellenden, waaronder een aantal trotse boerderij-eigenaren kregen op deze avond uitleg over enkele grote lijnen in de geschiedenis van de boerderij. Zij zagen een aantal plaatjes van hallehuizen, T-boerderijen en van de meest recente bouwvormen.

De presentatie had twee doelen. Allereerst werd beoogd een overzicht te geven van de verschillende modellen boerderijen die in de loop van de geschiedenis te onderscheiden zijn. Het hallehuis is de oorspronkelijke vorm. Hoe dichter het dak bij de grond komt, of anders gezegd hoe meer het hallehuis nog op een tent lijkt, hoe ouder het is.

T-boerderijen zijn hallehuizen, waarvan het woongedeelte is uitgebouwd. Dat uitbouwen van het woongedeelte is bij veel boerderijen goed waar te nemen, zowel aan de buitenkant als aan de binnenkant. Aan de buitenkant betreft het niet alleen uitbouwen of uitbouwjes, maar ook verfraaiingen, die een duidelijk teken zijn van welstand. Vooral Ressen kent een aantal zeer fraaie "rijke" boerderijen. Aan de binnenkant is vaak te zien dat de ruimte voor het vee wordt omgewisseld voor extra woonruimte. Vaak komt de woonkeuken op de deel te liggen.

Bemmél kent van de verschillende typen boerderijen nog vele voorbeelden. De kring heeft ze vrijwel allemaal op dia. De bedoeling is om gaandeweg meer erover te weten te komen.

Het geven van een algemeen overzicht was zoals gezegd het eerste doel. Daarnaast stond voor ogen een indruk te geven van de verschillende manieren waarop naar boerderijen gekeken kan worden. Elke manier van kijken geeft een invalshoek voor verder onderzoek. Kijken naar de constructie levert inzicht in de oude bouwmethoden op. Van bomen werden gebinten gemaakt, in onze omgeving meestal ankerbalkgebinten. De samenstelling van deze gebinten is voor een deel standaard: twee stijlen en een horizontale gebintbalk dragen het geheel. De rest varieert van streek tot streek en van boerderij tot boerderij.

Kijken naar de buitenkant van het gebouw kan ons inzicht geven in de bouwmethoden: hoe zit het metselwerk in elkaar, welke ramen werden gebruikt, welke bijzondere kenmerken zijn te onderscheiden? Ook hier is een aantal vaste patronen te ontdekken en ook bij dit onderwerp kent elke boerderij weer zijn "eigenaardigheden".

Aan de binnenkant zien we het woongedeelte en de deel. De indeling en de veranderingen die daarin in de loop van de tijd zijn aangebracht vertellen ons hoe het boerenleven in elkaar zat. Op de deel stonden de koeien, met de kop richting deel. Het Hollandse staltype wordt dit genoemd, in tegenstelling tot het Friese type, waarin de beesten met de kop naar de muur staan. Rechts achterin was een plekje vrij gemaakt voor het paard.

De stallen waren in de vorige eeuw vooral op de schrale gronden verzamelplaatsen voor mest. Ze werden meer dan een meter uitgegraven. De dieren stonden op een pakket mest, dat twee keer in het jaar werd weggehaald. Waar de behoefte aan mest groot was, werden de koeien met het oog op de mest ook in de zomer zoveel mogelijk op stal gehouden.

Ook Bemmelen schijnt potstallen gekend te hebben. Later kwamen de stoepstallen. De koeien stonden op een platform van hout of steen. De mest werd nog steeds in de stal bewaard.

Bij de grupstallen is dit niet meer het geval. In deze modernere stalvorm komt de mest in een gleuf terecht. Vóór het melken wordt de stal telkens schoongemaakt.

Het woongedeelte bestaat uit een keuken, en goede kamer en een opkamer. De opkamer ligt boven de kelder. Het trapje naar deze kamer is tevens de deur naar de kelder. Elke boerderij had een opkamer, meestal rechtsvoor in het woongedeelte. Tegenwoordig is dit typische vertrek nog slechts in enkele boerderijen te bewonderen. Interessant is ook de verwarming van het woongedeelte. Tot het midden van de vorige eeuw was een open vuur het meest gebruikelijke: een kring met stenen, midden in het woongedeelte. Met de opkomst van de ijzerindustrie kwamen er op grote schaal kachels, wat het leven een stuk aangenamer moet hebben gemaakt.

We zeiden het al: we probeerden een indruk te geven. Meer behoort binnen het bestek van één avond niet tot de mogelijkheden. En dan hadden we het nog niet over de gereedschappen van de boer. We hadden daarvan overigens wel een kleine tentoonstelling ingericht, inclusief toelichting in de pauze. Evenmin hadden we het over de vele toeleveringsbedrijven van de boerderij. Bommel had wagenmakers, mandenmakers, klompenmakers, zadelmakers, voerlui en nog veel meer. Kortom, legio mogelijkheden voor de kring. Wordt vervolgd dus.

Als u interessante gegevens voor ons heeft, zoals fotomateriaal, gereedschap of verhalen, meld dat dan s.v.p. (tel. 63064).

L.D.

INFORMATIE OF MATERIAAL OVER BOERDERIJEN?

BEL: 63064.

Gebinten.

Bijna alle oude boerderijen in Nederland hebben een houten geraamte dat het dak draagt. Dit geraamte bestaat uit een aantal achter elkaar geplaatste "gebinten", die bovenaan in de lengterichting met elkaar verbonden zijn door "gebintplaten".

Een gebint bestaat in principe uit twee verticale stijlen die met elkaar verbonden zijn door een horizontale gebintbalk. Om de gehele constructie te verstijven worden alle hoeken met "schoeren" en "korbelen" vastgezet.

De constructie van het gebint, met name de houtverbindingen verschilt per streek. In gebruikte hout en wijze van bewerking is een ontwikkeling te zien. Door deze aspecten te analyseren kunnen enkele tradities in de boerderijbouw zichtbaar worden gemaakt.

"Gebinten" uit: Boerderijen bekijken, van de
Stichting Historisch Boerderij-onderzoek, Arnhem.

T. Br. 1911

DE TABAKSTEELT IN BEMMEL.

Algemeen.

Bij het onderzoek naar de tabaksteelt in Bommel hoort natuurlijk een stuk geschiedenis over de tabakscultuur. Wij proberen hierbij een antwoord te geven op de vragen wat de tabakscultuur inhoudt, waar en wanneer die is ontstaan en hoe die in Nederland (en specifiek in Bommel) is gekomen. In een volgend verhaal zal verder ingegaan worden op de tabaksarbeiders en hun behuizing.

De tabakscultuur.

Tabak is een gewas uit de familie van de nachtschaden en is bekend geworden onder het geslacht *Nicotiana*. Het bevat ca. 60 soorten en vele variëteiten. De bekendste zijn de *Nicotiana Tabacum* en de *Nicotiana Rustica*. De oorsprong van de *Nicotiana* ligt in Zuid-Amerika waarvandaan, na de ontdekking door Columbus in 1492 van Amerika, deze plant door Spanjaarden en Portugezen naar Europa werd meegenomen. In eerste instantie komt de plant rond 1550 als geneeskrachtig kruid, of als sierplant alleen voor in botanische tuinen in Europa, waaronder ook Nederland. In Zuid- en Midden-Amerika wordt de plant dan reeds door de indianen geteelt. De Spanjaarden en de Portugezen leerden het verbouwen van de tabak van de indianen en brachten de tabaksbladen naar Europa. De Franse gezant in Portugal, Jean Nicot, zond in 1560 zaad en delen van de plant met instructie voor de teelt en de toepassing als geneesmiddel naar Frankrijk. Naar hem werd de plant enkele jaren later al genoemd. Dit was de *Nicotiana Tabacum*.

De Braziliaanse indianen gebruikten de tabak als rookmiddel en de zeelui namen dit gebruik over. Ze namen hiervoor een opgerold palmblad, deden daar gedroogde tabaksbladen in en staken deze aan, waarna ze de rook inzogen. Roken was de belangrijkste wijze van gebruik. Pruimtabak schijnt pas na 1660 meer in gebruik gekomen te zijn.

De werking van de tabak was ook al heel vroeg bekend, gezien de vermeldingen: "het vervult velen met zoveel vreugde en plezierig verlies van zinnen, dat zij er beslist niet buiten kunnen en zich er geen ogenblik van kunnen onthouden". Het wordt aangeduid als even gevaarlijk als opium en bilzekruid.

Aanvankelijk was het roken van tabak geen geaccepteerde bezigheid. Het werd beschouwd als "druggebruik", iets wat fatsoenlijke mensen en rechtgeaarde christenen niet behoorden te doen. Roken werd dan ook door kerkelijk en wereldlijk gezag sterk afgekeurd. Maatregelen om het roken tegen te gaan waren bijvoorbeeld kerkelijke censurering, ontzegging van het avondmaal en excommunicatie, maar er waren ook strenge lichamelijke straffen als geseling, afsnijden van de neus en zelfs de doodstraf! (Dan zijn de anti-rook campagnes tegenwoordig wat vriendelijker). De tegenstand uit religieuze motieven komt voort uit het feit dat het roken door de heidense indiaanse priesters gedaan werd om in trance te geraken. Een ware christen mocht daarom geen tabak gebruiken!

Tabaksteelt in Nederland.

De commerciële tabaksteelt is begin 17e eeuw in Europa opgekomen. Het eerst in Nederland en Engeland zo tussen 1610 en 1620, later onder andere in Frankrijk en Duitsland.

De tabak werd oorspronkelijk in Zuid-Amerika geteelt en verkocht aan handelaren uit Nederland, Engeland, Spanje en Portugal, maar aangezien Spanje haar handelsmonopolie in haar machtsgebied niet aangetast wilde zien, werden er maatregelen getroffen om de handel door andere landen ongedaan te maken. Hierdoor werd de aanvoer van tabak verstoord en probeerde men in Europa de tabak te telen.

De eerste tabaksteelt komt voor circa 1610 in Veere en circa 1615 in Amersfoort. De tabaksteelt verspreidt zich verder over de Veluwe en komt later in de Betuwe voor (1654 in Elst (OB), 1676 in Bemmelen).

Het telen van tabak was iets geheel nieuws in de landbouw en kon zich goed verbreiden omdat de vraag naar tabak groot

was, waardoor de telers er, ondanks de risico's, goed aan konden verdienen. Men was in Nederland echter sterk afhankelijk van de weersomstandigheden tijdens de groei. Dit bepaalde mede de hoeveelheid en de kwaliteit. Tabak heeft tussen planten en oogsten een periode van 90 - 120 vorstvrije dagen nodig. Daarna moet het dan nog gedroogd worden.

Tabak werd in eerste instantie in de koude grond gezaaid, meestal rond half april. Later werden warme bakken, ofwel tabakskisten, toegepast waardoor men eerder over goed plantmateriaal kon beschikken en tevens minder uitval had. Als bemesting gebruikte men verse paardenmest, eventueel gemengd met schapenmest.

Om de bodem warmer en droger te maken werden reeds in het voorjaar opgehoogde bedden of wallen aangelegd en werd voor bescherming tegen wind heggen toegepast. Het land werd daarbij verdeeld in vakken (ook wel kwartieren, parken of perken genoemd), waardoor een heggenlandschap ontstond, dat typerend was voor de tabaksbouw.

Kenmerkend voor de tabaksteelt in Nederland was de zware bemesting met vette schapenmest eventueel aangevuld met duivenmest, en bebouwing op hetzelfde stuk land, jaar in, jaar uit. In de Betuwe gebruikte men voor bemesting ook wel rundveemest.

Opgemerkt kan nog worden dat men de tabak soms ook als onderteelt toepaste in de hoogstamboomgaarden, zoals bijvoorbeeld in 1760 bij het huis de Pollenbeering langs de Loostraat.

Werkwijze.

Na het planten van de tabak moest men hakken en schoffelen en "inschoppen"; dit is het aanaarden van de planten door met een schopje of krabber de grond rondom de stengels op te hogen. Het gehele bed werd met aarde uit het pad verhoogd en de planten kwamen steviger te staan. Daarna volgde het

"toppen" van de tabak, dit is het afknippen of uitbreken van de toppen of harten van de plant. Hoe eerder en lager de plant getopt wordt, des te dikker en breder de plant wordt. In de Betuwe topte men later en hoger, waardoor het blad minder vet en dik werd en beter geschikt was voor het sigaren-deken -omblad.

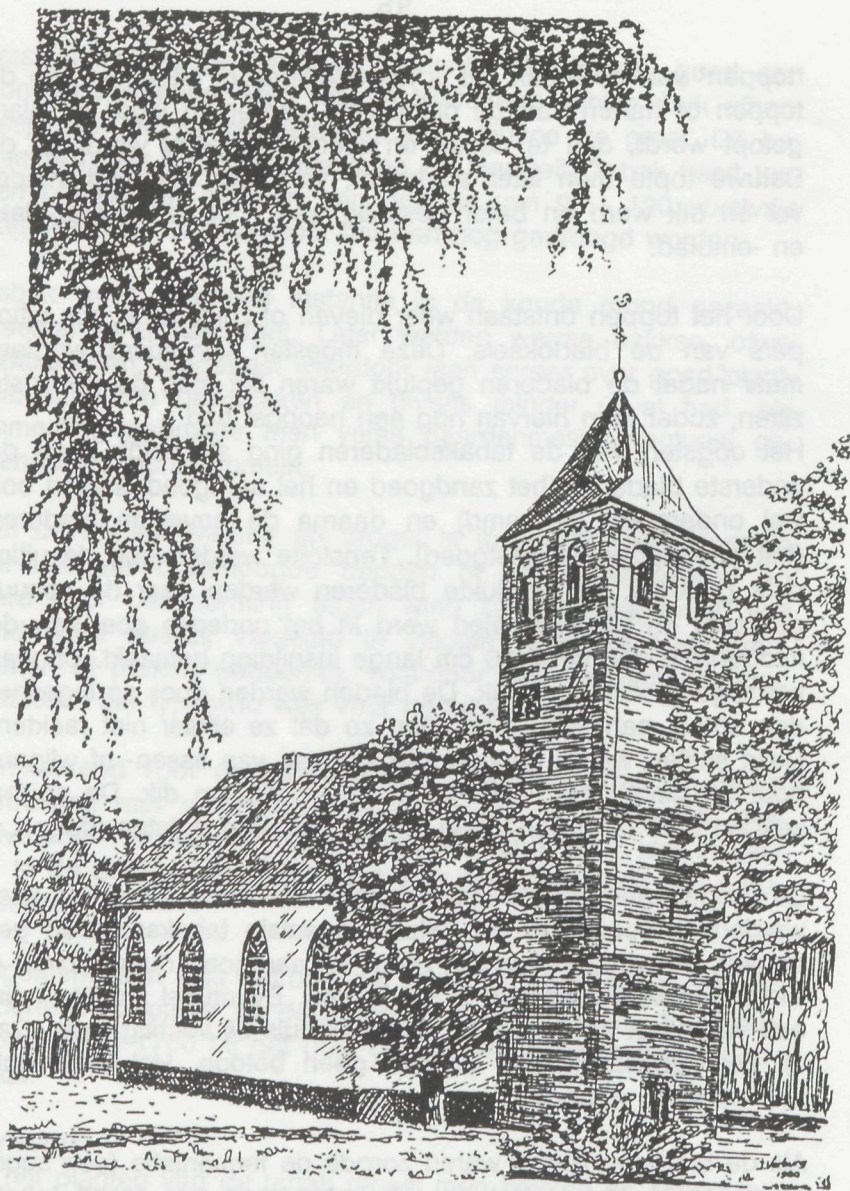
Door het toppen ontstaan weer dieven of zuigers, dit zijn uitlopers van de bladoksels. Deze moesten verwijderd worden, maar nadat de bladeren geplukt waren liet men de bovenste zitten, zodat men hiervan nog een naoogst had.

Het oogsten van de tabaksbladeren ging als volgt: eerst de onderste bladeren (het zandgoed en het aardgoed, samen ook wel ondergoed genoemd) en daarna de bovenste bladeren (het bovengood of bestgoed). Tenslotte werden nog de uitlopers geoogst. De geplukte bladeren werden naar de schuur gebracht en bij ieder blad werd in het onderste deel van de middennerf een circa 10 cm lange insnijding gemaakt. Dit was het snijden van de tabak. De bladen werden door de ingesneden spleet aan spijlen geregen zo dat ze elkaar niet raakten. Deze spijlen waren aangepunte stokken van essen- of wilgenhout en circa 150 - 180 cm lang en 2,5 cm dik. De spijlen werden daarna opgehangen om de bladeren te laten drogen.

Dit drogen gebeurde eerst in huizen van tabakstelers en later werden er vooral op de Veluwe speciale tabaksschuren gebouwd. Het drogen van het zand- en aardgoed duurde circa 4 weken en van bestgoed 5 - 6 weken. Eventueel stookte men een vuurtje in de schuur of het woonhuis bij vochtig weer. Dat dit zeer gevaarlijk was behoeft geen betoog. Het werd ook herhaaldelijk verboden.

Als de bladeren droog waren zorgde de fermentatie (een soort broeiproces) ervoor dat de tabaksbladeren pas "echt" tabak werden; het blad moest glanzend en elastisch zijn.

Adri Stuart.

GESCHIEDSCHRIJVING DOOR EEN LID VAN ONZE KRING.

Met gepaste trots maken wij er melding van dat één van onze leden, de heer J. Verburg van de Teselaar 61, een boek heeft geschreven onder de titel: "De geschiedenis van de Nederlands Hervormde Kerk in Bemmél".

De schrijver gaat uitvoerig in op de ca. 800-jarige geschiedenis van het kerkgebouw, die hij in de eerste plaats beschouwt als de geschiedenis van mensen.

Kennisneming van de inhoud geeft inderdaad niet alleen een helder beeld van de historie van dit waardevolle monument in onze plaats, maar laat tevens zien hoe de Bemmelaar van vroeger leefde, wat hem bewoog en hoe hij zijn godsdienst beleefde.

Wie geïnteresseerd is in de lokale geschiedenis mag dit boekje niet ongelezen laten! Het is verkrijgbaar bij de schrijver zelf en bij de erkende boekhandel.

L.R.

NIEUWS ROND DE KLOOSTERKAPEL.

Zoals in de kranten is bericht, heeft de Raad van Bemmél zich in meerderheid akkoord verklaard met de verkoop van de kapel voor de symbolische koopsom van f 1.-, vergezeld van een subsidietoekenning van f 50.000.- aan de nieuwe eigenaar als tegemoetkoming in de restauratiekosten.

Tegen de achtergrond van de actie, die onze kring heeft gevoerd om klooster en kapel voor sloop te behoeden, geeft dit bericht toch reden tot gedeeltelijke voldoening, omdat althans de kapel nu behouden lijkt te blijven voor het hedendaagse beeld ons dorp.

L.R.

CURSUSSEN VOOR AMATEUR-HISTORICI.

Een 3-tal culturele instellingen op het gebied van geschiedsonderzoek in de provincies Overijssel, Utrecht en Gelderland hebben aan het begin van het seizoen '91/'92 een overzicht uitgebracht van cursussen die zij hebben georganiseerd t.b.v. amateur-historici en museum-medewerkers. De cursussen zijn beperkt van duur, variërend van 1 tot 6 avonden, of enkele studiedagen.

Het overzicht doorbladerend, kwam ik enkele cursussen tegen, die mij interessant genoeg lijken om aan de leden door te geven. Uit telefonisch verkregen informatie van de organisatoren bleek mij dat op dit moment (nov. '91) de cursussen nog niet zijn volgeboekt.

Ik zocht de volgende cursussen uit:

1. Cursus Historische geografie.

- Data: 23 en 30 januari, 6, 13, 20 en 27 februari '92 (avonduren) en een excursie op zaterdag 14 maart (overdag).
- Plaats: Wordt nader bekendgemaakt. Deze zal liggen in de provincie Overijssel.
- Kosten: f 100,- (incl. excursie).

Op deze avonden worden de historisch-geografische aspecten van lokaal en regionaal onderzoek behandeld. Het verhaal van het cultuurlandschap wordt belicht.

Aan de hand van literatuur, archiefmateriaal en kaarten wordt ingegaan op de ontwikkeling van het landschap en de nederzetting. De cursisten leren in het landschap historische sporen op te sporen. Verder krijgen zij aanwijzingen hoe hierover achtergrondinformatie kan worden verzameld.

2. Cursus Naamkunde en lokale geschiedenis.

Datum: 26 maart 1992.
 Plaats: Vermoedelijk in Overijssel.
 Kosten: f 35,- (incl. lunch).

Iedereen die lokaal of regionaal onderzoek pleegt krijgt te maken met familienamen, straat- of veldnamen. De naamkunde houdt zich bezig met de wetenschappelijke bestudering van de achtergronden van deze namen.

Als zodanig vormt de naamkunde een belangrijke hulpwetenschap voor de regionale geschiedbeoefening. Op deze studiedag geeft een aantal deskundigen voorbeelden van de wijze waarop de amateur-historicus de inzichten van de naamkunde voor zijn onderzoek kan gebruiken. Aan de orde komen o.m. de motieven voor het kiezen van familienamen, veldnamen als bron voor landschapsgeschiedenis, boerderij-onderzoek en straatnaamgeving en lokale politiek.

3. Cursus Gemeentelijke monumentenzorg.

Data: 4, 11, 18 en 25 februari '92, van 19.00-21.30 uur.
 Plaats: Historisch Museum "Marialust" te Apeldoorn.
 Kosten: f 55,- (incl. cursusmap en diverse brochures).

Deze cursus gaat niet in de eerste plaats over monumenten als zodanig maar over monumentenzorg. Het gaat over monumentenbeleid, de nieuwe Monumentenwet, taken en bevoegdheden van gemeentebesturen, subsidieregelingen, de rol van particuliere organisaties etc.

Mocht men belangstelling hebben voor één der genoemde cursussen, dan is het zaak dat men zich zo spoedig mogelijk opgeeft:

- voor de cursus genoemd onder 1 en de studiedag (2): bij de Culturele Raad Overijssel te Zwolle, tel. 038 - 537527;
- voor de cursus genoemd onder 3: bij het Gelders Oudheidkundig Contact te Zutphen, tel. 05750 -11826.

De genoemde instellingen zullen uiteraard ook nadere informatie over de cursussen kunnen geven.

Vooral de studiedag Naamkunde en lokale geschiedenis be-
veel ik in de belangstelling aan. Het bestuur is van plan om in
het najaar van '92 een thema-avond te organiseren over het
onderwerp "Herkomst namen van straten en percelen". Voor
hen, die t.z.t. actief aan de voorbereiding van deze avond
willen meedoen, is het bijwonen van zo'n studiedag een heel
goede voorbereiding.

Nogmaals, bent u geïnteresseerd, meldt u dan zo snel moge-
lijk.

L.R.

Historische Kring Bemmel

Sportlaan 2
6681 CE Bemmel

ONZE KRING HEEFT EEN EIGEN LOGO!

Elke vereniging streeft ernaar om iets van een eigen "identi-
teit" te ontwikkelen. Dat begrip "identiteit" heeft een brede be-
tekenis. Om het huiselijk te zeggen: in wie je bent, wat je wilt
en hoe je te werk gaat ontwikkel je een eigen identiteit. Zo
bezien heeft ons logo ook iets te maken met dat begrip. Dat
logo, dat staat afgedrukt op ons nieuwe briefpapier, is ons
"beeldmerk", ons "visitekaartje".

Eerlijk gezegd, en in alle bescheidenheid, vinden wij van het
bestuur het best een aardig logo. Wij hebben het met elkaar
bedacht, en nu ik er nog eens zo naar zit te kijken bedenk ik
dat het in minstens 2 opzichten symbolisch is. Het toegepaste
oude lettertype geeft accent aan onze belangstelling voor het
verleden, en de cirkel onderstreept dat wij ons werk in kring-
verband, dus in samenwerking met elkaar, willen doen. En dat
zijn hoofdkenmerken van onze vereniging.

ARCHEOLOGISCH PARK XANTEN.

Op zaterdag 26 oktober vertrokken een zevental leden van de kring samen met leden van de historische kringen van Oosterhout en Elst naar Xanten.

Een klein stukje geschiedenis.

In 69 na Chr. stond de rebellenleider Claudius Civilus voor Vetera, een Romeinse legerplaats. De bataafse leider in Romeinse dienst kwam in opstand tegen de Romeinen. Maar bij Vetera werd hij verslagen, nadat hij de vestiging even in handen had gehad. Deze vestiging werd met de grond gelijk gemaakt. Er volgde een tweede Vetera dat de naam COLONIA ULPIA TRAIANA krijgt (naar de Romeinse keizer Trajanus, dezelfde keizer die Nijmegen de naam Ulpia Noviomagus Batavorum gaf, in 105 na Chr.) Het was evenals Nijmegen een stad met stadsrechten.

Een Romeins geschiedschrijver vertelt over de strijd: "Civilus had zijn eigen moeder, zijn zusters en vrouwen van alle mannen met hun kleine kinderen achter het leger opgesteld. Zij moesten hun mannen door geschreeuw aanvuren!"

Als enige grote stad werd zij later niet herbouwd. De resten van deze ± 73 ha grote stad bleven onder de akkers en weiden bewaard. Daarom kan men bijna nergens in onze streken zó goed een Romeinse stad bestuderen (behalve in Pompeï natuurlijk!), dan in Xanten.

Tot zover de geschiedenis.

De stad was aangelegd zoals de meeste Romeinse steden op het tekenbord ontworpen, met een net van straten die elkaar altijd loodrecht kruisen, omgeven door hoge muren met poorten en torens.

Hierachter lagen woonhuizen, tempels, bestuurs- en badgebouwen en een groot amfitheater. Er leefden ± 10.000 mensen in deze stad. Tegen de oostmuur, die niet recht is, lag een haven aan de zijarm van de Rijn. Al het bouw materiaal voor

deze omvangrijke stad werd over de rivier aangevoerd. Dit materiaal werd vroeger, en wordt ook nu nog gehaald uit de Eiffel. Voor de stad Xanten is het een geluk dat het gebied waar de oude stad ligt nog vrij open is. De bestuurders zijn van plan om de rijksweg die nu door het gebied loopt om de stad heen te leiden, zodat ze het hele gebied weer kunnen gaan inrichten.

In 1974 werd door de archeologen begonnen met systematische opgravingen. In 1977 werd het eerste gedeelte van het park voor bezoekers geopend.

Wanneer we de stad naderen zien we een flinke stadsmuur gemaakt van het materiaal uit de Eiffel. Het gebouw dat opvalt is de herberg, dit gebouw staat op zijn oude fundamenten en is zeer natuurgetrouw nagebouwd. Binnen waant men zich werkelijk in de Romeinse tijd met smakvolle muurschilderingen. Ook kan men een toga aantrekken om het geheel nog echter te laten lijken. Bij deze herberg hoorde een badhuis (thermen) met koude en warme baden. Er werd weer degelijk onderzoek verricht, en vele onderdelen werden nauwkeurig nieuw gemaakt (o.a. ramen, glas, vloeren, gekleurde wand-schilderingen). Ook werd ons duidelijk gemaakt hoe de ver-trekken verwarmd werden vanonder de vloer via een hollebui-zen-systeem, dubbelwandig. Dat er gestookt werd met hout en dat de reuk heel lang bleef hangen. Je kon het ook nu nog merken, maar och, als fanatieke "histerici" namen we dit maar voor lief!

Na een kop koffie in onze Romeinse herberg vertrokken we verder met onze Nederlandse gids op weg naar het amfithea-ter. Het was een middelgroot theater voor gladiatorspelen en dierengevechten, het was toegankelijk voor ±12.000 toeschou-wers. Hier werd op leven en dood gevochten. Deze spelen waren erg populair bij het volk. Iedereen werd toegelaten om deze schouwspelen te bekijken.

Voor de ingang stond een beeld van keizer Trajanus. Het grappige aan dit beeld was dat het hoofd te klein was in ver-

houding met de rest van het lichaam. Volgens de gids kwam dit door het feit dat de Romeinen een aantal kant en klaar beelden hadden van een keizer. Kwam er een andere (en dat gebeurde nogal eens), dan hoefde men alleen een nieuw hoofd te plaatsen. Erg handig, die Romeinen!

Buiten het amfitheater stonden een aantal originele pijlers die een indruk geven van de geweldige fundamenteën die het geheel dragen. Het gebouw is ± 100 m. lang en 87 m. breed. In de lengte-as twee naar de arena aflopende toegangen; achter de arena-muur een overdekte gang met kooien voor de wilde dieren en verblijfsruimten voor de gladiatoren.

Toen we ons daarna op weg begaven naar de tempel, nog steeds recht toe, recht aan, zagen we een origineel stuk van de riolering. Ook waren er resten van de waterleiding die ondergronds water naar de stad bracht voor de openbare gebouwen, baden en fonteinën. Privé-huizen gebruikten water uit eigen putten.

De tempel was zó gemaakt dat we ons een beeld konden vormen van de grootte, aangegeven door struiken. Het binnenste van de tempel en de Cella was zeer goed gereconstrueerd. De zuilen versierd en gekleurd, zoals dat ook vroeger het geval was.

Kortom, onze oosterburen zijn van plan om de stad in zijn oude vorm te herbouwen door middel van een zó nauwkeurige en verantwoorde reconstructie, dat dit vertrouwen geeft voor de toekomst. Ik raad daarom iedereen aan om ééns in de 3 of 4 jaar naar de "oude" Romeinse stad COLONIA ULPIA TRAIANA te gaan om te zien dat er weer een flink stuk geschiedenis is toegevoegd aan deze unieke stad.

Het was een leerzame dag en zeker voor herhaling vatbaar, misschien weer in samenwerking met de historische kringen van Oosterhout en Elst.

Richard Rikken.

HISTORISCHE KRING BEMMEL.Secretariaat:

L. Reinink,
Sportlaan 2,
6681 CE Bommel.

Bankrekening: Rabobank Bommel 10.57.26.443
(giro van de bank 889425)

Samenstelling bestuur:Tel:

E.W.C. Arns (voorzitter)	Meerweg 1, 6681 BC Bommel.	61772
L. Reinink (secretaris)	Sportlaan 2, 6681 CE Bommel.	62429
G.J. Sommers (penningmeester)	De Houtakker 1, 6681 CW Bommel.	64933
A.H. Bredie (archeologie)	Kinkelenburglaan 10, 6681 BJ Bommel.	61703
L.J.F. Dolmans (geschiedenis)	De Timp 17, 6681 DH Bommel.	63064
M.J.P. Janssen-v.Gelder (documentatie)	Dorpsstraat 8, 6681 BN Bommel.	64349

Redactie:

De redactie voor deze uitgave werd gevormd door Eef Arns, Ton Bredie, Louis Dolmans, Maria Janssen, Leen Reinink en Gerard Sommers.

Kopij of andere berichten voor de redactie kunnen worden ingeleverd bij de redactieleden.

Lidmaatschap Historische Kring Bommel:

Deze uitgave wordt gratis verspreid onder de leden van de kring. Wilt u ook lid worden, of anderen lid maken: aanmelding kan plaatsvinden bij het secretariaat. De contributie bedraagt f 15 per jaar: tweede en volgende gezinsleden betalen f 10.

De enige bank in uw omgeving die werkt voor uw omgeving.

Onze eigen Rabobank is een zelfstandige bank, die zelfstandig kan beslissen.

Over rente, over leningen, over aan te nemen personeel, ja, over praktisch alles.

Het belang van de plaatselijke leden (onze bank is een coöperatie) en cliënten staat hierbij voorop.

En niet een zo hoog mogelijke winst. Dat maakt een groot verschil met andere banken. Een groot verschil vooral in mentaliteit en betrokkenheid bij de plaatselijke gemeenschap.

Het verschil merk je al snel in het persoonlijke contact. Onze mensen zijn direct aanspreekbaar en kunnen snel beslissen.

Dat komt de relatie met leden en cliën-

ten alleen maar ten goede. We kennen onze klanten dan ook meestal goed.

En mensen die je goed kent, blijf je nu eenmaal langer steunen, ook als het eens wat minder met ze gaat.

Het verschil merk je ook in onze betrokkenheid bij tal van activiteiten in het bedrijfsleven, van verenigingen en op scholen.

Kortom, bij alles wat er om ons heen gebeurt. We weten wat er leeft en we helpen dan ook graag met adviezen, bemiddeling of faciliteiten. Ook als het niet om bankzaken gaat.

Door de band die we hebben met de plaatselijke gemeenschap vinden we dat een vanzelfsprekende zaak.

Rabobank

Rabobank. Aangenaam.

It's a long book in the original

but it's a long book in
the original

and it's a long book in
the original

and it's a long book in
the original